

REŇLI SÚWRET BOYINSHA BOLAJAQ SÚWRETLEW ÓNERI OQITIWSHILARINIŇ KOGNITIV ISKERLIGIN RAWAJLANDIRIW

Muhammedyar Alliyarov

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti “Kórkem-óner” kafedrası oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10966389>

Anotatsiya. Bul maqalada reŇli súwret boyınsha bolajaq súwretlew óneri oqıtıwshılarınıń kognitiv iskerligin rawajlandırıw haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: súwretlew óneri, sızıw, natyurmort, janrı, postanovka, ton.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF CHILDREN'S VISUAL ARTS TEACHERS ON COLOR IMAGE

Abstract. This article is about the development of cognitive skills of children's visual arts teachers.

Key words: fine art, drawing, still life, genre, composition, tone.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ ПЕДАГОГОВ ДЕТСКОГО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НА ЦВЕТНОМ ИЗОБРАЖЕНИИ

Аннотация. Данная статья посвящена развитию познавательных способностей детских педагогов изобразительного искусства.

Ключевые слова: изобразительное искусство, рисунок, натюрморт, жанр, композиция, тон.

Bolajaq súwretlew óneri oqıtıwshı studentlerdiń dóretiwshilik hám biliv iskerligin aktivlestiriw, oqıw vizual mashqalalardı sheshiwge úles qosatuǵın tábiyy ónimlerdi jaratıwdı bilivi kerek. Oqıw ortalıǵı qanshellilik mazmunlı hám puxta oylanǵan bolsa, studentniń biliv iskerliginiń aktivlesiwine sonshalıq úles qosadı, onıń oylawın xoshametleydi, jaqtı kórkem forma, este qalarlıq obrazlardı ózinde sáwlelendiredi. Oqıw súwretleri bolǵan klassta oqıtıwshı studentlerǵa oqıw hám dóretiwshilik wazıypalardan kelip shıǵıp, ne ushın naǵız ózi temalar saylanǵanlıǵın, ne ushın natyurmort basqa formada emes, bálkim basqasha qurılǵanlıǵın túsindirivi múmkin. Aqır-aqıbetde, ne ushın jaqtılıq jasalma yamasa kúndiz isletiledi. Bulardıń barlıǵın oqıtıwshı óz studentleria jetkiziwi kerek, olar bul tájiriybenni joqarı tálimde óz jumıslarında qollawları múmkin. Natyurmorttıń mazmunı tábiyy ortalıqtı bayıtadı, oqıw wazıypalarınıń ulıwma temasın diversifikatsiyalawǵa járdem beredi. Sırtqı kórinisler hám reŇlerdiń kombinatsiyası, ob'ektlerdiń quramı, tálim ortalıǵı dinamikası yamasa tınıshlıq, teń salmaqlılıq sezimi jaratılıwına ılayıq. Geyde oqıw tapsırmasın turmısqa jaqınlastırıw, onı jáne de shıraylı hám qızıqlı qılıw ushın syujet mazmunı beriledi. Tárbiyalıq wazıypalardaǵı bunday janr elementi tárbiyalıq mashqalanı

sheshiwge járdem beredi.

Kóbinese natyurmort insannıń miynet iskerligin sáwlelendiredi. “Biz natyurmorttıń zárúrli shártlerinen biri retinde onıń anıq tiykarın insan iskerligi ob'yehtlerinde qaldırılğan ız dep esaplaymız”, dep jazğan B.Vipper. Mısalı, Gollandiyalıq natyurmortta predmetlerdiń real suwretı menen anıq kórinedi. J. Sharden kartinalarında ózine xızmet etetuǵın sol ápiwayı hám isenimli zatlar qorshawında jasap atırğan ápiwayı isine sheksiz húrmet hám sıylasıq kórsetilgen. Zamanagóy natyurmortlar tek ǵana buyımlar, úy-ruziger buyımların suwretleydi, bálkim erkin miynetti húrmet etedi, kóbinese tereń filosofiyalıq oy-pikirlerdi ózinde sáwlelendiredi.

Súwretshi-pedagoglar tayarlaw sistemasın jetilistiriwde sızıwdı oqıtıw metodikası máselelerin ilimiy hám teoriyalıq tárepten, dáslep, studentlerdi tárbiyalawdıń baslanǵısh basqıshında ilimiy hám teoriyalıq tárepten islep shıǵıwǵa saldamlı itibar qaratıw kerek. Sońǵı payıtlarda natyurmort suwretleri ústinde islew processlerin oqıtıw usılları ilimiy izertlewler boyınsha sezilerli dárejede aktivlesti. Baslanǵısh tálimge tiyisli ayırım máseleler dissertatsiya izertlewinde V. A. Gavrilko, v. P. Zinchenko, E. F. Kuznetsova, L. A. Panova, M. F. Xaritonova hám basqalar. Bul izertlewler materiallarınan kórinip turıptı, olda, sızıwdaǵı biliw iskerligi ilimiy biliw usılları menen baylanıslı bolǵan quramalı process bolıp, ayrıqsha ózgesheliklerge iyeligi menen bir qatar psixologiyalıq hám basqa faktorlar menen belgilenedi.

V. P. Zinchenko óz izertlewinde studentlerdiń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıw hám olardıń obrazlı oylawın aktivlestiriw jolların izlewdiń birligi zárúrligin aytıp otedi. Avtordıń atap ótiwisha, «Súwretlew pikirlewin aktivlestiriw usılları L. G. Medvedev bir waqıttıń ózinde dóretiwshilik pikirlewdi aktivlestiriw usılları bolıp tabıladı”. Biz bunı belgili dárejede aktiv kognitiv iskerlik ushın da tuwrı dep esaplaymız, sebebi súwret sızıwda oqıw procesi dóretiwshilik ózgeshelikke iye hám tekǵana jańa zat úyrenilgenligi ushın, bálkim oqıw suwretinde bilim ayrıqsha ózgeshelik menen tikkeley baylanıslı. Súwretshiniń pikirlewi dúnyaǵa, tábiyatqa ayrıqsha qarawdı rawajlandırıw, tiykarǵı zattı tańlaw, suwretlengen zatlardı kórsetiw qábiletine ıyelew, mudamı oqıw hám vizual mashqalalardı sheshiw jolların izlew zárúriyatı menen sızıwdı úyreniw tábiyattıń ob'ektiv nızamlıqların úyreniwge tiykarlanadı. Bul sızılmanı sızıw procesiniń anıq bolıwın talap etedi. Sızıw - bul suwretlengen ob'ektti, tábiyattı, haqıyqatlıqtı úyreniw, biliw, “Sızıw oylaw bolıp esaplanadı”, dedi D. Ingres. O. D. Balzak qaharmanı “Belgisiz eń jaqsı ǵáziyne” gúrrińinde: “Súwretshi qolında qılqalem menen oylawı kerek”, dep aytıp ótken.

Ob'ektlardiń formasın kóriw, túsiniw, seziw qábileti oqıw natyurmort suwretlerin sızıw procesinde studentlerdiń kognitiv iskerliginiń zárúrli strukturalıq bólegi bolıp tabıladı. Tábiyattı kóriw qábileti degende biz pütün fantaziyalıq sawlelendiriwdi, tábiyattaǵı tiykarǵı zattı anıqlaw qábiletin, tálim sharayatında ózine tartatuǵınlıǵın túsinemiz. Tábiyattıń qásiyetlerin túsiniw

qábileti anıq kognitiv wazıypalardı sheshiw menen baylanıslı bolıp, bul sizge oqıw suwretin izbe-iz, maqsetli túrde aparıw imkaniyatın beredi. Tábiyattı túsiniw sezim tarawı menen de baylanıslı, sebebi vizual iskerlikte sezim hám ratsional-logikalıq principieler óz-ara tásir etedi. Tábiyattın estetik pazıyletlerin bahalaw, tábiyattın koefficientlerdi, formasın, ulıwma sesler uyǵınlıǵı jaǵdayın biliw birinshi náwbette sezimler hám sezimler dárejesinde júz beredi. Stilistik tilde aytqanda, bul tábiyattı tuwrı aqılǵa salıwdıń birinshi shárti sezim reakciyanıń jaratılıwı, birinshi signal sistemasınıń aktivlesiwi ekenligin ańlatadı. Psixologlar oylaw proceslerine sezim faktorlarınń tásiri kúsheygen jaǵdaylarda pikirlewdiń emotsional-intuitiv tábiyatı ústin kelip baslawın anıqladı. Túrli dárejede sezimler sızıw procesinde kórinetuǵın boladı. Soǵan qaramay, súwret sızıw procesiniń mánisin túsiniw, oqıtıwshınıń talapları hám sızılma arqalı sheshiliwi kerek bolǵan wazıypalardı túsiniw júdá zárúrli rol oynadı. Sızıw procesine sanalı jantasıw aktiv hám maqsetli kognitiv iskerlikti támiyinlewi múmkin.

Tábiyattan natyurmort suwretin sızıw tábiyat, onıń maqseti hám plastik quramı haqqında aldınan qalıplesken ideya menen birge bolıwı kerek. Keleshekte súwretshi tábiyat haqqındaǵı qıyalların qayta baqlawlar, onıń qásiyetlerin úyreniw menen toltıradı hám bayıtadı. Tábiyattı tabıslı baqlaw ushın oqıw wazıypasınıń maqseti hám wazıypaların ámelge asırıwdıń ózi jeterli emes, sonıń menen birge, oylawdıń tolıqlıǵı hám ayqınlıǵın, sızılmanıń stilistik tárepten tuwrı procesin támiyinleytuǵın dáslepki bilim hám kónlikpelerde ıyelewińiz kerek. Hár bir forma, hár bir ob'ekt óz dizaynına, ayrıqsha dúzilisine iye. Formanı konstruktiv analiz qılıw tábiyattan jumıstıń júdá zárúrli, juwapkerli hám kúshli basqıshı bolıp, ol súwretshiden qatań logikalıq oy-pikirdi, abstraktlıqtı talap etedi. Dizayndı biliw sızıw procesin ańsatlastıradı, onı jáne de nátiyjeli etedi. Sızılmalar boyınsha ámeliy jumıslarda kóbirek belgili hám ózlestirilgen keleshek nızamların da jaqsı biliw kerek. Belgili súwretshi-ustazlar P. P. Chistyakov hám D. N. Kardovskiy súwret sızıwdı úyretip, birinshi náwbette keleshekti kóre bildi. v. E. Savinskiy hám P. P. Chistyakov bir neshe márte súwrettegi perspektivaǵa itibar beriwdi máslahát bergen, sebebi onıń pikirine qaraǵanda, "perspektiv nızamların qollaw arqalı tábiyatda kórinetuǵın, háreketsiz bolǵan hámme zattı tuwrı sızıw múmkin".

Oqıw suwretindegi úsh ólshemli yamasa úsh ólshemli deneni eki ólshemli tegislikte qanday súwretlew múmkinligin túsiniwge múmkinshilik beredi, sebebi ol tiykarınan bizden ol yamasa bul aralıqta bolǵan kózimiz tárepinen qabıl etiledi. Perspektiv nızamlıqların biliw studentǵa hár qanday múyeshdegi ob'ektler formasın qurıwǵa járdem beredi. Quramalı formanı ápiwayı geometriyalıq figuralarǵa intellektual tárepten ápiwayılastırıp, student tegisliklerdiń perspektivasın, tereńlikke kiretuǵın súwretlengen zatlardıń júzlerin oyda sáwlelendiriwi kerek. A. Dyurer, A. Ashbe tárepinen oylanǵan úsh ólshemli formanıń intellektual "kesiw" usılı. D. N.

Kardovskiy, bunday mashqalalardı sheshiwge járdem beredi, eger kerek bolsa, kishi tolıq maǵlıwmatlardı tastap, "úlken forma" nı ulıwmalastırılǵan tárizde de kóriw imkaniyatın beredi.

Denelerdiń forması dúzilisin úyreniw ushın olardıń natyurmorttaǵı keńislikdegi jaǵdayın tuwrı qabıl etiw, tábiyatda hám sızılmada jaqtılıq hám sayanın bólistiriliw principlerin biliw de zárúr. Bul da oqıw suwretiniń zárúrli kognitiv wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Natyurmort súwretindegi ob'ektlerdiń kólemlı forması, ásirese, tuwrı alınǵan munasábetler járdeminde isenimli tárizede jetkiziledi, sol sebepli natyurmorttı óndiristiń zárúrli elementi jaqtılıq bolıp, oǵan tekǵana kólemlı formanıń isenimli uzatılıwına baylanıslı. D. N. Kardovskiy sonday dedi: "Plastik formanı ózlestiriw ushın qanday qurallar bar? Birinshi qural sesler uyǵınlıǵı bolıp tabıladı.

Ton - bul bir reńde islegende bolıwı múmkin bolǵan kiyim-kensheklik - bar formanı shekleytuǵın tegisliklerdiń jaqtılıǵı. Tábiyatta forma bar, oǵan jaqtılıq túsedı, biz perspektivalı tegisliklerdi qurıw hám formanı alıw ushın sesler birliginde jaqtılıqtan paydalanıwımız kerek. Sonday etip, sesler uyǵınlıǵı hám forma ajıralmaytuǵın bolıp tabıladı. Sol sebepli biz formadan tisqarı sesler birligin de iyelewimiz kerek”.

Ton sızılmasında vizual qurallar jaqtılıq hám saya kontrastları munasábeti arqalı formanı kóriwden kelip shıǵadı. Bul sızılmada hár qıylı tereńliktegi tásirler qaldıradi. Keyinirek kúshli kontrastlı juplıqlar aldınǵa shıǵadı. Daqlar kontrastınıń hálsizleniwı ob'ektlerdiń sızıqlı ólshemleriniń perspektivalıq tómenlewine tuwrı kelip, fazalıq ásirese isenimli boladı. Bul tábiyatda gúzetilgen sızıqlı hám hawa perspektivasınıń nızamlıqların kórsetedi. Oqıw suwretinde jańa baslawshılardı kórinistiń tiykarǵı qásiyetlerin túsiniwge múmkinshilik beriw ushın tábiyattı sanalı gúzetiw ushın sonday shárt-shárayatlar jaratılıwı kerek. Tonal naǵıstan paydalanıw súwretshige jaqtılıq hám saya munasábetlerin qabıl etiwde sezilerli dárejede keskinlestiriwge múmkinshilik beredi jáne onıń háreketlerin bul wazıypaǵa sáykes keletuǵın grafik qurallardı tabıwǵa baǵdarlaydı.

Sesler uyǵınlıǵın shólkemlestiriw kompozicion mashqalalardı da sheshedi. Tonal massalardıń bólistiriliwi ritm, teń salmaqlılıq, pútinlik nızamlarına boysunadı. Kompozicion oraydı anıqlaw hám bólimlerdiń baǵınıwına tonal kontrastlardıń reńi hám formanıń ol yamasa bul bóliminiń mánisine muwapıq sesler birligi nuansların islep shıǵıw arqalı erisiledi. Tonal naǵıs derlik mudamı forma hám mákan ortasındaǵı baylanıslılıqtı názerde tutqanlıǵı sebepli, sızıq karakteri kóbinese quraldıń keńisliktegi - sınıq sızıqtı ańlatadı. Strok birinshi náwbette sesler uyǵınlıǵı elementi retinde isletiledi. Formadaǵı sesler uyǵınlıǵına qosımsha túrde, ádetde tekǵana formanı, bálkim sırtqı dúzilisinde sáwlelendiredi. Grafik sızılmada daqlardıń forması plastik karakteristikani tabıwǵa, suwretlew, qara hám aq eritpede suwretlew motiviniń ulıwmalastırılǵan ańlatpasına qaratılǵan. Natyurmorttı sızıw vizual material hám sızıw texnikasın biliw tiykarında

ámelge asırılıwı da múmkin.

Natyurmort - fransuzsha sóz bolıp, " Jansız tábiyat" degen mánisti ańlatadı. Miyweler, guller, qus hám haywanlar, palız eginleriler, palız eginleri, oqıw quralları, úy- ruziger úskeneleri suwretlengen súwret - " natyurmort" dep ataladı.

Natyurmortlar islew dáslepki bar XVII ásir baslarında Gollandiyada rawajlandı. Golland súwretshileri óz dóretpelerinde ápiwayı jansız zatlardan" shoh" dóretywshilik úlgileri jaratılıwman. Olar búgingi kúnde jáhándıń eń iri muzeylerinde saqlanıp atır.

Rus súwretshilerinen T. Xrutskiy, I. Mashkov, P. Konchalovskiylardıń gullerden, miywelerden dúzilgen natyurmortları, ásirese, belgili bolıp tabıladı. Ózbekstanlıq súwretshilerden Yu. Elizarov, N. Kashina, Yu. Taldıkin, R. Ahmedov, S. Abdullaev, I. Salimjonova hám basqa kóplegen qılqálem iyeleriniń dóretpelerinen saqıy hám quyashlı úlkemizdiń nápesi urıp turadı.

Natyurmort janrı súwretshiler ushın iri, tematikalıq kompozisiyalar jaratıwda tayarlıq basqıshı bolıp xızmet etedi.

Natyurmort dúziwdiń tiykarǵı qaǵıydalarına tolıq ámel ete alıw qánige oqıtıwshınan ayrıqsha dóretywshilik izertlewdi talap etedi. Natyurmort kompozisiyasida simmetriya, asimmetriya, teń salmaqlılıq, ritm, háreket, ekinshi dárejeli zatlardıń tiykarǵı buyımǵa baǵınıwı, kóriw orayı, kompozision oraynı bórttirib kórsetiw sıyaqlı qaǵıydalar bar. Ádetde kompozicion oray ekinshi planda jaylasadı. Suwretlenip atırǵan zatlardıń jaylasıwı áhmiyetke iyelik etiw bolıp tabıladı. Suwretde suwretlenip atırǵan buyımlardan úlkeni arqaraqta, maydaları bolsa aldında, yaǵnıy biri ekinshisin azmaz jasırıp turatuǵın etip qóyılardı. Natyurmort quramına kiretuǵın zatlar forması, kólemi, materialı, reńi hám ash-toqlıǵı menen bir-birinen pariq etiwı kerek.

Qoyılmadaǵı (natyurmort postanovkası) birinshi planda toq reńli ánar, onnan aqshıl reńdegi qawın tiligi hám arqada, orayda toq sarı qawın jaylastırılǵan. Fon qoyılmada úlken áhmiyetke iye. Búgin biz ash aqshı reńli matanń fon ushın tańladıq. Shúberek tekǵana fon ushın, bálkim qoyılmadaǵı buyımlardı jaqın baylanıstırıwǵa járdem beredi.

REFERENCES

1. Ózbekiston Respublikasining «Tálim tóg'risida»gi Qonuni. 23.09.2020 y. ÓRQ-637 son.
2. Ózbekiston Respublikasida kadrlar malakasini oshirish, ularni qayta tayyorlash tizimini isloh qilish bóyicha me'yoriy hujjatlar va 1999-2005 yillarga móljallangan istiqbolli rejalar (ózbek va rus tillarida) I-qism / Tuzuvchilar S.S.G'ulomov, Q.R.Allaev, M.X.Saidov, X.R.Raimov va boshq. – T.: 1999. – B. 187.
3. Abdirasilov S. Súwretlew óneri va uni oqıtıw metodikası. T.: Ilm-Ziyo nashriyoti, 2011.

4. Abdirasilov S., Azimov B. Reñli súwret . T.: Musiqa nashriyoti, 2011.
5. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
6. Orinbaevich A. J., Muratbaevich I. A., Alimovich T. M. THE MEANING OF THE COLOR COMPOSITION IN THE VISUAL ARTS //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 3. – С. 67-69.
7. Абатов Ж. О. ТАРИХНИ БИЛИШ ОРКАЛИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИ ТУШУНИШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ. – 2023.
8. Абатов Ж. О. ИНТЕГРАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ЎҚИТИШ. – 2023.
9. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
10. Alliyarov M. ARCHITECTURE OF THE ROMAN PERIOD //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 947-952.
11. Alliyarov M., Amaniyazova M. CLASSICAL ARCHITECTURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 29-31.